

UO'K: 378.014.15

**SPORT TURIZMI TAVSIFI VA UN DAN BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA FANI
O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA FOYDALANISH****ОПИСАНИЕ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПОДГОТОВКЕ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗКУЛЬТУРЫ****DESCRIPTION OF SPORTS TOURISM AND ITS USE IN THE TRAINING OF FUTURE
PHYSICAL EDUCATION TEACHERS****Nazarov Anvarjon Turg'unboyevich**

University of Business and Science dotsenti v.b., PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo'lajak jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarini sport turizmiga doir bilimlarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari hamda bo'lajak jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarining sport turizmiga doir bilimlarini rivojlantirish tizimi o'rganilgan. Shuningdek, sport turizmi tavsifi va undan bo'lajak jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda foydalanish ahamiyati tahlil qilingan.

Аннотация

В данной статье изучены теоретико-методологические основы формирования знаний будущих учителей физкультуры о туризме и система формирования знаний будущих учителей физкультуры в спортивном туризме. Также анализируются концептуальные основы понятий, связанных со спортивным туризмом.

Abstract

In this article, the theoretical-methodological foundations of developing the knowledge of future physical education teachers about tourism and the system of developing the knowledge of future physical education teachers about sports tourism have been studied. Also, the conceptual bases of concepts related to sports tourism are analyzed.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, sport, turizm, sport turizmi, kasbiy faoliyat, tayyorlash, komponent, empirik, pedagogik xususiyat, metodologiya.

Ключевые слова: физическое воспитание, спорт, туризм, спортивный туризм, профессиональная деятельность, подготовка, компонент, эмпирическая, педагогическая особенность, методология.

Key words: physical education, sport, tourism, sports tourism, professional activity, training, component, empirical, pedagogical feature, methodology.

KIRISH

Sport turizmi – bu tabiiy to'siqlarni yengib o'tishda odamni sport bilan takomillashtirishga qaratilgan sport turi hisoblanadi. Turizmning sport mahorati tabiiy to'siqlarni engib o'tish, to'siqlarni engib o'tishning turli taktikasi va usullarini qo'llashdan iborat. Sport turizmi, birinchi navbatda, sport sayohatlari–bu o'zaro yordam va o'zaro yordam, sport intizomi, o'zini takomillashtirish va bilim va tajribani o'zaro o'tkazish an'analari kuchli bo'lgan jamoaviy sport turi hisoblanadi. Sport turizmiga bo'lgan ishtiyok sizga turli mamlakatlar va xalqlarning madaniyati va hayoti, tabiatning ajoyib va ko'pincha hatto noyob burchaklari, qiziqarli diqqatga sazovor joylari bilan tanishish, muloqot qilishdan zavqlanish va ishonchli o'rtoqlar topish imkonini beradi. Qiyinchilikning dastlabki toifalarida va masofadagi musobaqalarda sport kampaniyalarida qatnashish, qoida tariqasida, katta moliyaviy xarajatlarni talab qilmaydi, shu bilan birga sizga zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni va kompaniyalar va musobaqalarda qatnashishdan zavq olish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining kasbiy mahoratini rivojlantirish, sportchilarda ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish ishlarini samarali tashkil qilishga doir ko'plab tadqiqotlar olib borilgan Jumladan, tadqiqotchilar A.N.Abdiyev, R.S.Salomov, R.D.Xalmuxamedovlar jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining jismonan, aqlan rivojlanishida texnik, taktik, aqliy, funksional jihatdan tayyorgarlik jihatlari; N.N.To'xtaboyev, A.N.Shopulatov, S.S.Tajibayev, F.Kerimov,

R.Abdumalikov, A.Muzaffarov, A.Mirzayev, A.Xudoyorovlar harakatli o'yinlardan foydalangan holda sport mutaxassislarini tayyorgarligini oshirish bo'yicha tadqiqotlar olib borishgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sport turizmini murakkab tabiiy va ijtimoiy muhitda amalga oshiriladigan keng qamrovli sport turi sifatida egallash sportchidan ko'p qirrali bilim, ko'nikma, tajriba va yaxshi tayyorgarlikni talab qiladi. Sport turizmining turlari:

Piyoda yurish – sayyohlik yo'nalishida harakatlanish asosan piyoda amalga oshiriladi. Asosiy vazifa relef va landshaft to'siqlarini piyoda, yuqori toifadagi qiyinchiliklar uchun qiyin relef va iqlim sharoiti bo'lgan joylarda engib o'tish.

Chang'i turizmi – sayyohlik yo'nalishi bo'yicha harakatlanish asosan chang'ida amalga oshiriladi. Asosiy vazifa qor va qor-muz qatlamidagi relef va landshaft to'siqlarini chang'ida, yuqori toifadagi qiyinchiliklar uchun qattiq iqlim zonalarida va tog'li hududlarda yengib o'tish.

Tog' turizmi – baland tog'larda piyoda yurish. Asosiy vazifa tog' dovonlaridan o'tish, cho'qqilarga chiqish.

Suv turizmi – odatda tog'li hududlarda rafting vositalarida (kemalarda) daryolar bo'ylab rafting. Asosiy vazifa daryo tubining relefi va uning oqimining xususiyatlari natijasida hosil bo'lgan suv to'siqlaridan o'tishdir.

Speleoturizm – yer osti bo'shliqlari (g'orlar, g'or tizimlari, shu jumladan qisman suv bosgan) bo'ylab sayohat. Asosiy vazifa g'orlarda uchraydigan strukturaviy to'siqlarni yengib o'tishdir.

Yelkanli turizm – dengizda yoki yirik ko'llarning suv zonalarida suzib yuruvchi kemalarda sayohat. Asosiy vazifa ichki suvlarda va ochiq dengizda suzish qoidalariga muvofiq kemanding sayohat rejasini bajarishdir.

Transport vositalarida - velosiped turizmi, ot sporti turizmi va avtomobil turizmini o'z ichiga olgan bo'lim. Asosiy vazifa uzoq yo'nalishdagi relef-landshaft to'siqlarini (har xil relef va qoplamali yo'llar va yo'llar, o'tish (o'tish) yoqasidagi yo'llargacha), sayyohlik, chorvachilik va hayvonlarning migratsiya yo'llari, o'tish joylari va o'tish joylari; tog' dovonlari, traverslar va boshqalar) qiyin sharoitlarda, odatda iqlimi va topografiyasi qiyin bo'lgan tog'li yoki qo'pol yerlarda.

Estrodiol turizm – turizmning har xil turlari elementlarini birlashtirgan sayohatlar;

Mototsikl turizmi mototsikl transport vositasi sifatida xizmat qiladigan turizm turlaridan biridir. "Mototsikl turizmi" tushunchasi noaniq bo'lib, ochiq havoda o'tkaziladigan sport turlaridan biriga ham, turli xil sport turizmiga ham tegishli.

Motel – avtoturistlar uchun mehmonxonona, yo'l bo'yidagi otel bo'lib, unda qulay va shinam nomerlardan tashqari avtomashina uchun xizmat ko'rsatish va to'xtash joyi ham bo'ladi.

Kemping – avtoturist, mototurist va veloturistlar uchun shahar tashqarisida joylashgan mehmonxonona bo'lib, ba'zan motellardan u qadar uzoqda bo'lmaydi. Kempingda turistlar palatka yoki yozgi uylar bilan ta'minlanadi.

Sport turizmi odatdagi turistik muhitdan farqlangan holda sport tadbirlarini tomosha qilish yoki ishtirok etishni o'z ichiga olgan sayohatni anglatadi. Sport turizmi jahon sayyohlik sanoatining eng tez rivojlanayotgan sektori bo'lib, uning qiymati 7,68 milliard dollarni tashkil etadi. Sport turizmining bir qancha tasniflari mavjud. Shon Gammon va Tom Robinson sport turizmini "qattiq" yoki "yumshoq" sport turizmiga bo'lish mumkinligini taklif qilgan. Sport turizmining "qattiq" ta'rifi raqobatbardosh sport musobaqalarida ishtirok etadigan odamlar sonini anglatadi. Odatda bunday tadbirlar tashrif buyuruvchilarni tadbirlarga jalb qiladigan motivatsiya hisoblanadi. Olimpiya o'yinlari, Jahon kubogi, Formula-1 Gran-prisi va NASCAR Sprint Cup seriyasi kabi mintaqaviy musobaqalarni qiyin sport turizmi deb ta'riflash mumkin.

Sport turizmining "yumshoq" ta'rifi turistning rekreatsion sport tadbirlarida ishtirok etish uchun sayohat qilishi yoki bo'sh vaqtni o'tkazish uchun ro'yxatdan o'tishidir. Yumshoq sport turizmi sifatida piyoda yurish, chang'i uchish, yugurish va kanoeda eshkak eshishni ta'riflash mumkin.

Tadqiqotchi olim Xizer Dj.Gibson sport turizmining uch turi mavjudligini taklif qildi: tadbirlar sport turizmi, mashhur va nostalji sport turizmi va faol sport turizmi.

Sport tadbirlari turizmi tadbirlarni tomosha qilish uchun shaharga tashrif buyuradigan mehmonlarni anglatadi. Dunyo bo'ylab eng ko'p sayyohlarni jalb qiladigan ikkita voqea – Olimpiya o'yinlari va Jahon kubogi hisoblanadi. Ushbu musobaqalar har to'rt yilda bir marta, dunyoning turli shaharlarida o'tkaziladi. Qo'shma Shtatlardagi sport turizmi ko'proq har yili bo'lib o'tadigan

tadbirlarga qaratilgan. Milliy futbol ligasining asosiy voqeasi har yili boshqa shaharda yil oxirida o'tkaziladigan Superkubokdir.

Mashhurlar va nostalji sport turizmi shon-shuhrat zallari va musobaqalar o'tkaziladigan joylarga tashrif buyurishni, shuningdek, bayramlarda sport arboblari bilan uchrashishni o'z ichiga oladi.

Faol sport turizmi sport yoki sport faoliyati bilan shug'ullanuvchilarni anglatadi. Regbi, futbol, basketbol va boshqalar faol sport turlari hisoblanadi va dunyoning aksariyat mamlakatlarida har yili ko'plab sport tadbirlari (biz ularni turnir yoki festival deb ataymiz) o'tkaziladi.

Adabiyotlarning nazariy tahlilidan ko'rinadiki, sport turizmi turli mamlakatlar va mintaqalardagi sport musobaqalariga sayohatni o'z ichiga oladi. Buni yana professional va havaskor turizmga ajratish mumkin. Professional sport turizmi malaka toifalari va sport ustasi unvoni berilgan musobaqalarni o'z ichiga oladi. Keng ma'noda sport turizmi dam olish yoki musobaqa uchun sport mashg'ulotlarida qatnashish uchun asosiy yashash joyidan uzoqroqqa sayohat qilish, ommaviy yoki elita darajasida sportni kuzatish uchun sayohatlarni o'z ichiga oladi.

Sport turizmiga bo'lgan ishtiyoq turli mamlakatlar va xalqlarning madaniyati va hayoti, tabiatining ajoyib va ko'pincha hatto noyob manzilgohlari, qiziqarli diqqatga sazovor joylari bilan tanishish, muloqot qilishdan zavqlanish va ishonchli do'stlar topish imkonini beradi.

Sport turizmi, birinchi navbatda, turli mamlakatlarga safarlar – bu jamoaviy sport turi bo'lib, unda o'zaro yordam, sport intizomi, o'z-o'zini takomillashtirish, bilim va tajribalarini o'zaro almashish, uzatish an'analari mavjudligi bilan xarakterlanadi. Unda diqqatga sazovor joylar bu sayyohga sport bilan bog'liq bo'lgan yo'nalishlarni taqdim etishdan iborat. Diqqatga sazovor joylar tabiiy (istirohat bog'lari, tog'lar, yovvoyi tabiat) yoki sun'iy (muzeylar, stadionlar, savdo do'konlari) bo'lishi mumkin.

Sport turizmining ushbu asosiy yo'nalishida ifodalangan umumiy xususiyatlar muayyan joylarga tashrif buyurishni o'z ichiga oladi:

– stadionlar, arenalar va sport tadbirlari o'tkaziladigan zamonaviy sport inshootlari yoki noyob sport binolari;

– sport muzeylari;

sport merosiga, sport qahramonlari va yetakchilarini sharaflashga bag'ishlangan shon-shuhrat zallari;

– sport mavzusidagi istirohat bog'(park)lari, shu jumladan akvaparklar;

– tabiatni o'rganish uchun ishlab chiqilgan piyoda yurish yo'llari;

– sport chakana savdo do'konlari.

Sport turizmi - bu tabiiy muhitdagi to'siqlarni (dovonlar, cho'qqilar, oqimlar, kanyonlar, g'orlar va boshqalar) yengib o'tishni, tabiiy muhit yoki sun'iy ravishda yaratilgan relief zonalaridan o'tgan masofalarni bosib o'tishni o'z ichiga olgan musobaqalarga asoslangan sport turi hisoblanadi.

Sport-sog'lomlashtirish turizmi - turizmning har xil ko'rinishi, turlari va shakllarini asosiy maqsadli funktsiyalariga ko'ra ikkita mustaqil guruhga birlashtirilgan – jismoniy-sog'lomlashtirish turizmi va sport turizmidan tashkil topgan. Sport-sog'lomlashtirish turizmi bilan shug'ullanishdan maqsad faol dam olishning sog'lomlashtiruvchi shakllaridan foydalanish, ekstremal turistik sayohatlarga chiqish, tabiiy to'siqlarni yengib o'tishda sport mahoratini takomillashtirishdir. Marshrutning xususiyati va harakat usuli bo'yicha u piyoda, suvda, velosipedda, chang'ida va boshqa turistik sayohat turlari bo'lishi mumkin.

Sport-sog'lomlashtirish turizmi bu turizmni tashkil etish shakllaridan biri bo'lgan – havaskorlik turizmi bo'lib, u havaskor turistik sayohatlarni o'tkazish qoidalariga va Jahon turizm tashkiloti tomonidan qabul qilingan sayohatchilar kodeksiga qat'iy rioya qilishga asoslangan. Turistik va sport tadbirlarini tashkil etishda turistik klublar, oromgohlar, ko'ngilli sport jamiyatlari, korxonalar va tashkilotlarning jismoniy tarbiya jamoalari hamda boshqa jamoat, tijorat va davlat muassasalari tomonidan katta yordam ko'rsatilmoqda. Havaskorlik turizmini uyushmagan, ko'pincha brakonerlik, ekologik huquqbuzarliklar, atrof-muhit muhofazasiga zid keladigan hatti-harakatlar va boshqa salbiy ko'rinishlari bilan kuzatiladigan "yovvoyi" shakli bilan aralashtirib yubormaslik kerak.

Sport-sog'lomlashtirish turizmi asosan ichki, ijtimoiy va havaskorlik turizmidan tashkil topgan. Ko'plab davlatlarda turizm faoliyati asoslari to'g'risidagi qonunda turizmni rivojlantirishning ushbu sohalari ustuvor deb belgilangan. Biroq, hozirgi vaqtda ushbu ustuvor vazifani amalga oshirish uchun real asoslar mavjud emas. Buning sabablari sport-sog'lomlashtirish turizmini

PEDAGOGIKA

rivojlantirishning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini yetarlicha baholamaslik, baʼzan esa notoʻgʻri tushunish bilan bogʻliq boʻlmoqda. Uning ijtimoiy ahamiyatini sport turizmining ommaviy xarakterini rivojlantirish koʻrsatkichlari bilan aniqlash mumkin. Turistik koʻpkurash, toifali (koʻp kunlik) piyoda yurish va sayohatlar kabi musobaqalarning qatʼiy hisobi hududiy turizm federatsiyalari marshrut-malaka komissiyalarining hisobot hujjatlari asosida amalga oshiriladi.

XULOSA

Sport–sogʻlomlashtirish turizmi jamiyatning rivojlanish obyektiv qonunlariga asosan rivojlanadi, ijtimoiy jihatdan muhim hodisa deb belgilangan, keng ishchi va oʻqiyotgan yoshlar qatlami foydalanishi mumkin, halqning dam olishga, bilimga, muloqotga, ijodga boʻlgan ehtiyojlarini qondiradi, bir vaqtning oʻzida jismoniy madaniyat, sport va turizmning bir qismi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Gibson, Heather J. Active Sport Tourism: Who Participates? Leisure Studies. №17(2), 1998. – P. 156.
2. Gozalova M., Shchikanov A., Vernigor A., Bagdasarian V. Sports tourism. Polish Journal of Sport and Tourism №21(2), 2014. – P. 93.
3. Алимова М.Т. Туризм тизимига оид категорияларнинг илмий-назарий талқини ва таърифларини такомиллаштириш. "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2016. –Б.7.
4. Болтабаев М.Р. Тухлиев И.С. Сафаров Б.Ш. Абдурахимов С.А. Туризм назария ва амалиёт.2018. –Б. 42.
5. Касавин И.Т. «Человек мигрирующий»: онтология пути и местности// Вопросы философии. 1997. № 7. – С. 74
6. Мирзаев А.Т. Туристик-рекреация фаолиятини бошқариш ва уни ривожлантириш истиқболлари. Монография. – Фарғона, 2020. – Б. 22.
7. Мирзарахимов Б.Х. Турзмнинг гносеологик вазифалари ва уларнинг фалсафий таҳлили // Фалсафа ва ҳаёт. – Тошкент, 2020. № 1. – Б. 121-130.
8. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика. – Издательство "Академический проект", 2017.
9. Теория и методика спортивного туризма : учебник / под ред. В. А. Тай- мазова и Ю. Н. Федотова. – М. : Советский спорт, 2014. –С 57.
10. Флиер А.Я. Массовая культура и ее социальные функции// ОНС. 1998.№ 6. – С.144-146.